

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ ÇOCUK DERGİLERİNDE AHLAK EĞİTİMİ VE AHLAKİ DEĞERLER (1908–1918)

Dr. Ali GURBETOĞLU
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi
agurbetoglu@yahoo.com

ÖZET

Bu makalede Osmanlı'nın en buhranlı dönemi olan II. Meşrutiyet yıllarında çocuk dergilerinde yer verilen ahlaki değerlerin amaç, içerik ve yöntemleri irdelenmiştir. Bu amaçla, ilgili dönemde yayımlanmış çocuk dergilerinde yer alan hikâye, masal, fıkra, şiir, makale türü içeriklerde ahlaki boyut incelenmiştir.

Bu dönemde, yaşanan sorunların temelinde ahlaki çöküşün bulunduğu inanılmıştır. Çocuklara ahlaki erdemlerin kazandırılmasıyla diğer sorunların da üstesinden gelinebileceği düşünüldüğü için, çocuk dergilerinde ahlaki içeriğe daha fazla ağırlık verilmiştir. İçerikte milli unsurlar ve batılı değerlerin kazandırılması önemsenmiştir.

Ahlak eğitiminin aileden başladığı düşüncesiyle, çocuk dergilerinde ailelerin eğitimine yönelik doğrudan ve dolaylı içerikler de yer almıştır. Ahlaki içerik, daha ziyade geleneksel, dini ve sosyal ahlaki ilgilendiren hikâye, masal türü öğütlerle bazı ahlaki makaleler şeklindedir. İşlenen ahlaki konuların “kardeşlik” ve “vatanseverlik” temelinde, bireysel ve toplumsal olmak üzere iki boyutlu olduğu görülür. Yönlendirmelerde milli ve dini figürler kullanılmış, milli figürler Türk tarihindeki örnek şahsiyetlerden ve onların hayat hikâyelerinden seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, çocuk, çocuk dergileri, ahlak eğitimi, meşrutiyet çocukluğu,

MORAL EDUCATION AND MORAL VALUES IN CHILDREN'S PERIODICALS DURING THE SECOND CONSTITUTIONAL ERA

ABSTRACT

This article aims to study the moral values in children's periodicals printed during the period of the Second Constitutional Monarchy of the Ottoman Empire. The child publications like stories, anecdotes, poems and articles related to the moral values were investigated in terms of goal, content and method.

The Second Constitutional Monarchy Era of the Ottoman Empire was known as a crisis period and moral collapse was accepted as the main reason for this crisis. In order to cope with this crisis more importance was given to gain moral virtues of children. During this period more publications were made with moral contents in children periodicals. At the same time, these periodicals also involved some publications having national and western value contents.

The family is thought as the starting point of the education and some studies related to family education also took place in these periodicals. Some publications like stories, tales, recommendations and moral articles were comprised of traditional, religious and social contents. The main issues discussed in these periodicals were in the form of friendship and citizenship and divided into two dimensions as individual and social basis. Also, some heroes in the Turkish and Islamic histories were presented to readers as religious and national figures.

Key words: Morality, children literature, children periodicals, moral education, children in the constitutional monarchy.

GİRİŞ

II. Meşrutiyet dönemi Osmanlının en çalkantılı yılları olmuştur. Trablusgarp (1911) ve Balkan (1912–1913) savaşlarının kaybedilmesi, bu bölgelerin elden çıkmasının ortaya çıkardığı siyasal-sosyal, ekonomik ve ahlaki sıkıntılar, Osmanlı toplumunda büyük bir moral çöküntüsü oluşturmuştu. Elden çıkan vatan topraklarında işgalcilerin uyguladıkları zulüm ve katliamlar, bunun sonucu oluşan göçlerle yaşanan dramlar ve ardından Birinci Dünya Savaşının çıkması (1914), Osmanlı toplumunda yıkım etkisi yapmıştı. Bu yıllarda, ülkenin içinde bulunduğu buhrandan kurtulması için aydınların yoğun bir şekilde çare arayışlarına tanık olunmaktadır. Cumhuriyetin kadroları, ilkeleri ve eğitim uygulamaları için çok önemli bir tecrübeyi barındırması nedeniyle Türk eğitim tarihinde ayrı bir öneme sahip olan II. Meşrutiyet yılları, aynı zamanda Cumhuriyet dönemi için bir tür laboratuvar olarak da nitelendirilmektedir (Akyüz, 2006).

Meşrutiyet yılları aynı zamanda batıda hümanizmin itibarının devam ettiği yıllardır. Batıda ortaya çıkan bu akım, diğer alanlarda olduğu gibi ahlaki anlayışta da Osmanlı toplumunu önemli ölçüde etkilemiştir. Fransız devrimi sonucu ortaya çıkan üç temel ilkeden “*Kardeşlik*” ilkesiyle paralel gelişme gösteren hümanist anlayış, Osmanlıda Tanzimat öncesine dayanan ve o dönemde henüz modası tam olarak geçmemiş olan “*Osmanlıcılık*” anlayışıyla da uyumlu düşmektedir. II. Meşrutiyet döneminin hümanist ahlak anlayışı, dönemin siyasal sorunlarının etkisiyle, milli değerleri en önde tutan bir çizgide gelişme göstermiştir.

1908 inkılâbıyla oluşan özgür ortamda devrin fikir hayatında ortaya çıkan çeşitlilik, dönemin basın hayatına da büyük bir canlılık getirmiştir. Bu yönüyle II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı basını için adeta yeniden doğuş dönemi olmuş, özellikle çocuk basını konusunda önemli bir sıçrama görülmüştür. Bu dönemde önemli bir kısım kısa ömürlü olmak üzere çok sayıda çocuk dergisi yayımlanmıştır.* Bunlar arasında “Çocuk Dostu” gibi okul öncesine yönelik olanından, “Çocuk Dünyası”, “Çocuk Duygusu”, “Arkadaş”, “Mektepli”, “Çocuk Bahçesi” gibi ilköğretim öğrencilerine yönelik olanları bulunmaktadır.

* Bu dönemde toplam 22 adet çocuk dergisi yayımlanmıştır. Ayrıntı için bkz. A. Gurbetoğlu, **II. Meşrutiyet Döneminde Yayımlanan Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara. 2007, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

Dönemin çocuk dergilerinde devrin sorunları yanında çocuk olgusu, çocukluk anlayışı ve değerler gibi konularda da oldukça kapsamlı bilgiler mevcuttur. Devrin sosyo-ekonomik, siyasal ve ahlaki sorunları, değerler konusunu önemli hale getirmiştir. O nedenle dergilerde değerler konusuna özellikle ağırlık verildiği görülür.

Bu dönemde ülkeyi yıkılmanın eşiğine getiren sorunların temelinde değerlerin aşınması veya yok olması sorununun bulunduğu düşünülmüştür. Bu değerlerin, devrin koşullarına göre yeniden kazandırılması, inşası bir zorunluluk olarak görülmüş, özellikle ahlaki değerlere özel bir önem verilmiştir. Bütünüyle toplumsal kalkınmanın temelinde ahlaki değerlerin tutarlılığı, yüceltilmesi esası kabul edildiğinden, bunlara odaklanmıştır. Burada sözü edilen ahlaki değerler içerisinde, milli ahlaka yönelik değerlerin ağırlıklı yer tuttuğu görülmektedir. Yeni neslin, başta ahlaki değerler olmak üzere tüm değerlerle donatılması hedeflenmiş, bu konuda başat görev eğitim kurumlarına ve eğitimcilere yüklenmiştir. Bu bağlamda eğitici işlev gören çocuk dergileriyle, hedeflenen ahlaki değişim sürecine katkılar sağlanmıştır. Bu süreçte kazandırılması hedeflenen değerler için her fırsat değerlendirilmiş, savaşlarda yaşanan dramlar, zulüm ve katliamlara dikkat çekilerek milli bilinç diri tutulmak istenmiştir. Dergilerde milli duyarlılıkla intikam çağrılarının yapılması, devrin “Kardeşlik” temeline dayanan ahlak anlayışıyla çelişik değildir. “*Biz düşmanlıklarımızı tek tek şahıslara değil, hükümetlere karşı duyacağız. Mesela dereye düşmüş bir Bulgar’ı kurtarmaktan, onunla can ciğer ahbap olmaktan geri durmayacağız*” (Ali Kami, 1913:81). şeklindeki telkinler bunun kanıtıdır. Edirne’nin geri alınışında işgalci Bulgarlara karşı gösterilen hoşgörülü tutum da bunun bir diğer örneğidir. Bu örnekler, bu tür çağrılarının bireylere değil zihniyetlere karşı yapıldığını göstermektedir.

II. Meşrutiyet dönemi ahlaki sorunlarının, dönemin çocuk dergileri üzerinden incelenmesini amaçlayan bu çalışmada, günümüz ahlak eğitiminin sorunlarına, o dönemin çaba ve uygulamalarından örneklerle ışık tutulmaya çalışılmıştır. Günümüz ahlak sorunlarının, II. Meşrutiyet yıllarında yaşanan sorunlarla benzerlik göstermesi, o yıllardaki sorunların çözümüne ilişkin çabaların yöntem ve içeriğinin bilinmesini önemli hale getirmiştir. Bu çalışmanın; Cumhuriyetin kadrolarının yetiştirildiği o dönemdeki çalışma ve uygulamalardan, günümüz ahlak eğitimine katkılar sunması beklenmektedir.

Ahlaki Değerlerin Niteliği

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı toplumunun içine düştüğü siyasal-sosyal buhrana kaynaklık eden en önemli sorunlarından birisinin ahlaki değerlerin yıpranmışlığı, aşınmaya uğramış olması düşünülebilir. Zira dönemin çocuk dergilerinde ahlaki değerler konusu üzerinde önem ve ısrarla durulması bunun açık bir ifadesidir. Dolayısıyla bu dönemde sözü edilen buhranın ortaya çıkmasında bazı ahlaki değerlerin kaybolmasının veya kaybolmaya yüz tutmasının etken olduğu düşünülmüş ve tüm değerlerin temelini oluşturduğu kabul edilen ahlaki değerlerin yeni kuşaklara aktarılması çok önemli bir eğitimsel hedef olarak öncelenmiştir.

Üç yüz yıldan beri ülkenin hemen her gün bir parçasının kaybedilmesinin önemli sebeplerinden birinin ahlaki bunalım olduğu düşüncesi gittikçe genel bir kanıya dönüşmektedir. Eskilerin yanlışlarından kaynaklanan olumsuzlukların düzeltilmesi, böylece yetişen neslin bu olumsuzluklardan etkilenmemesi, uzak tutulması gereklidir (Özdemir,1914a). Olumsuzlukların tespitinde “*Tarih*” ten yararlanılması gereği belirtilmiştir, zira tarih bir milletin aynasıdır. Tarihini iyi bilenler bu hataları kolayca görebileceklerdir. Devrin aydınlarınca, birkaç yüz yıldır yapılan en büyük hatanın, sözle özün başkalığı olduğu düşünülmektedir. Bu çelişki; “*Her birimiz iki türlü adamdan toplanmayız. Bu iki adamın birisi, heyet-i içtimaiyeye, yani millete karşı ve diğer adam ‘kendi kendine karşı’ olan adamdır. Her ikisi birbirine uymaz ve benzemez. Millete karşı söylediğini yapmaz, kendi azası olan milletini daima aldatmak ister*” (Özdemir,1914a:187) şeklinde ifade edilmiştir. Burada sözü ile özü birbirini tutmayan insanların, değerlerden yoksun bir eğitim sisteminin ürünü oldukları, buna tanıklık eden tarih de bir uyarıcı ve yol gösterici olarak tanıtılmaktadır.

Toplumsal çöküşün ahlaki nedenlerini görmek ve gerekli tedbirleri almak için tarihe bakılması önerilmektedir. Böyle bir inceleme sonucunda Osmanlı toplumunda uzun yıllardır çift kişilikli insan yetiştiğinin görüleceği belirtilmektedir. Özellikle yönetici kesimde bu çifte kişilik kendini açıkça göstermektedir. Bunlar halka yalan söylemekte ve verdikleri sözlerde durmamaktadırlar. Şahsi menfaat için milleti aldatan bu tipler topluma kötü örnek olmuşlardır. Böylece hastalık topluma da sirayet etmiştir. Bunun sonucunda aslında millet aldanmıştır. Ülkenin felaketlere sürüklenmesinin ana nedenlerinden biri de budur. Ülkenin içine düştüğü buhrandan çıkabilmesi, yeni neslin bu ikiyüzlülükten kurtarılmasına bağlıdır (Özdemir,1914a).

Dergilerde yer verilen ahlak eğitimi, iyiye özendirerek yönlendirme ve kötü olandan sakındırma şeklinde kendini gösterir. Bu dönemin bakış açısına göre ahlaki açıdan iyi ve kötünün ölçüsü, bir eylemin sonuçlarından hareketle toplumdan gördüğü onaydır. Toplumsal değerler bir eylemi iyi kabul ediyorsa o iyidir. Toplumla barışık olmak için büyüklerin sözünü dinlemek, toplumun kurallarına uymak gereklidir. Bir eylem sonucunda kişi maddi veya manevi açıdan zarar görüyor veya başkalarına aynı şekilde zarar veriyorsa bu eylem de kötü olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede benimsenen ahlak anlayışı ana çizgileriyle geleneksel anlayışın yansımasından ibarettir. Çevre ve toplumun doğrularının, genel doğrular olarak sunulduğu geleneksel yaklaşımda, çocuktan bu doğruları olduğu gibi benimsemesi beklenir. Buna göre iyi davranışlar başkalarını memnun eden, onlara yardımcı olan, yarar sağlayan ve onlar tarafından takdir edilen davranışlardır. Yerleşik kurallarda uyum ve sosyal düzenin devamını sağlamada itaat kültürü son derece önemlidir. Doğru davranışların ölçüsü, yasalara uygunluk, görevini tam yapmak, yasal otoriteye boyun eğmektir. Bu anlayış ailede ana-babaya itaat ve aile kurallarına uyum ile başlar, okulda öğretmene ve okulun kurallarına saygı ile gelişir, toplumsal hayatta yasa ve otoriteye itaat ve toplumsal yapıyla bütünleşme ile doruğa ulaşır. Uyulması gereken kuralların yanında kaçınılması gereken davranışların neler olduğunun da çocuğa ayrıntılı olarak öğretilmesi önemli bir ahlak eğitimi eylemi olarak görülmüştür. Dönemin Osmanlı toplumunun içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve siyasal koşulların da etkisiyle çocuk dergileri büyük ölçüde bu geleneksel yaklaşımı yansıtmışlardır. Dergiler bu anlayışı benimsetmeye yönelik hikaye, masal, şiir, vb. içeriklerle doludur.

Benimsenen ahlak anlayışı, dergi sayfalarına yansıyan ahlak tanımlarında da kendini göstermektedir. Dergilerde ahlakın önemi yanında kaynağına ilişkin, çocukların anlayabileceği düzeyde tanımlamalar yapılmıştır. İlerleme ve gelişmenin ilk adımının yardımlaşma olduğu üzerinde durulmuştur. Örneğin “Ahlak ve Adalet” (R.M.A., 1909) isimli makalede belirtildiği üzere, tek başına aciz ve bir hiç olan insan, diğer hemcinslerinin yardım ve desteği ile dünyayı geliştirip doğaya hâkim olmuş, tabiat kanunlarıyla boy ölçüşmüştür. Cemiyet hayatının devamı için bazı esaslar konulmuş ve birtakım davranışların da tekrarı arzu edilmiştir. Bu kurallar ahlakı, devamı istenen davranışlar da örf ve adetleri oluşturmuştur.

Ahlak ile ilim arasında yakın bir ilişkinin olduğu, gerek teorik ve gerekse pratik ahlakın bilimsel bir temeli bulunduğu belirtilmiştir. Maddi ve manevi kalkınmanın temelini ilim, marifet ve güzel ahlaka dayandığı ve bunlardan her birinin yekdiğerinin ayrılmaz unsuru olduğu ifade edilmiştir (Ahmet Şemi, 1910). Burada güzel ahlak, insaniyeti tamamlayıcı bir unsur olarak nitelendirilmiştir. Ahlak bu anlamda hem alemin düzenini sağlayan hem de bireyi insan yapan belirleyici bir unsurdur. Kötü ahlak ise felaketlerin ana nedeni kabul edilmiş ve yerilmiştir. Her kötülük, çirkinlik, rezalet, cehaletten ve kötü ahlaktan kaynaklanmaktadır. O nedenle ahlakı bozan yanlış davranışlardan kaçınılmalı, okul ve aile çocuğa güzel ahlakı kazandırmak için uyum içinde işbirliğine gitmelidir.

Pratik açıdan ahlakın teorik boyutunun önemine de vurgular yapılmıştır. Örneğin “Makale-i Ahlakiye” (Ahmet Şemi, 1910). adlı yazıda şu hususlar üzerinde durulmuştur: İyi ve kötü eylemlerin mutlak bir karşılığı vardır. Birey her türlü eyleminden sorumludur. O nedenle hangi eylemin ne tür sonuçlar doğuracağına ilişkin ahlaki kurallar bilinmelidir. Uygulama için bilgi esastır ancak teorik kuralların uygulanmaması, salt bilgi düzeyinde kalması hiçbir yarar sağlamayacaktır. Yazıda, pratiği yapılmayan bilginin büyük zararlara kapı açacağı düşüncesi işlenmektedir. Hile ve entrika için kullanılan bilgi, kötülüklerin ve felaketlerin yaygınlaşması gibi çok olumsuz bir işlev görür. Bunun aksi durumunda hoş bir manzara ile karşılaşılır. Bilen ve bildiğini hayata geçiren nice örnek insanlar yaşamıştır ki, kendileri yok oldukları halde kişilikleri ve hizmetleriyle isimleri ebediyen anılacaktır. İnsanlığın kendilerine minnet duyduğu bu büyük insanlara benzemek isteyenler, onların öğütlerinden, ahlaki yönlendirmelerinden yararlanmalıdırlar (Ahmet Şemi, 1910).

İnsanın hayattaki görevlerini ve varlık nedenini öğreten, ancak ahlaktır. Onun konusu ve gayesi de iyilikten ibarettir. Uygulamaya dönüşmeyen bilginin öğrenilmesinin hiçbir faydası yoktur. Ahlaksız bilgi insanlığın zararına kullanılan bir silaha dönüşerek kötülük aracı olarak kullanılabilir. Tarih bunun sayısız örnekleriyle doludur (Arkadaş, 1910a). Teorik ahlakın önemine dikkat çekilmesinin temel nedeni, teorisiz pratiğin yanlışlara neden olabileceği kaygısıdır. “Ahlak” (M.K.O., 1909). başlıklı makalede iki öğrenci arasında geçen bir konuşmada ahlakın teorik ve pratik yönleri irdelenmiştir. Yazıda ahlakın, nazari (teorik) ve ameli (uygulamalı) olmak üzere iki boyutuna dikkat çekilmiş ve okullarda okutulan ahlak dersleri nazari

olarak nitelendirilmiştir. Ahlakın ameli kısmının herkeste iyi kötü az çok görüldüğü, ancak nazari ahlakın, insanların hak ve görevlerini tayin ettiğinden son derece önemli olduğu belirtilmiştir. Ahlaki görevler de “kanuni” ve “ahlaki” olmak üzere iki kısımda değerlendirilmiş, ahlak dersi de ahlaki vazifelerden bahseden bir bilim olarak tanıtılmıştır. Yasaların emrettiği şeyin yapılması kanuni, vicdanın emrettiği şeyin yapılması ahlaki görev olarak nitelendirilmiştir (M.K.O., 1909). Bireyi bu görevleri yapmaya yönlendiren etkenlerin en önemlisi vicdandır. Birey bu görevi yapmazsa sorumlu olmayacaktır ama vicdanen rahat da olamayacaktır. Dolayısıyla ahlak ilmi bu tür görevleri tayin etmektedir.

Ahlakın, bireye “*ruhanî*” ve “*cismanî*” olmak üzere iki tür görev yüklediği düşünülmektedir. Ruhanî olanlar, insanların yüce duygularından doğarlar, cismanî olanlar ise hayatın muhafazasına, neslin devamına aittirler. İnsanın yaşamak için yiyip içmesi, dış etkenlere karşı beden sağlığını koruması, cismanî görevlerden sayılmıştır. Çoğalarak neslini devam ettirmesi de insanlığın geleceğine yönelik görev olarak nitelendirilmiştir (M.K.O., 1909).

Yaşamak için yapılması gerekenler, hayati görevler olarak tanıtıldığı gibi toplum halinde huzurlu ve mutlu yaşayabilmek için topluma karşı bir takım görevler bulunduğu belirtilmiştir. Bu görevler “*insanî*” ve “*toplumsal*” görevler olarak adlandırılmıştır (M.K.O., 1909). Bu görevlerin ihmal edilmesi insanı vicdani bakımdan huzursuz etmektedir. O nedenle bireyin görevlerini içtenlikle ve önemine inanarak yerine getirmesi gerekir. Sadece takdir kazanmak için görevine dikkat etmek ahlaki bir davranış değildir. O nedenle çocuklar ahlaki görevlerini içten gelen bir istekle yerine getirecek şekilde bir ahlaki eğitimden geçirilmelidirler.

Ahlak Eğitiminde Yöntem

Dergilerde çocukların ahlaki eğitiminin niteliği ve öneminin yanında bunun yöntemine ilişkin de çeşitli öneriler sunulmuştur. Çocuğun ahlak eğitiminin küçük yaşlardan itibaren başlatılması ve tedrici şekilde sebat ve azimle sürdürülmesi konusu önemle vurgulanmıştır. En küçük şeyler hakkında bile her zaman çocukların dikkatlerini çekmek, dimağlarını makul harekete alıştırmak suretiyle hayırlı bir alet haline getirmeye çalışmak yavrusunu seven her ebeveynin görevi kabul edilmiştir.

Öte yandan çocuğun ilk ahlak dersini aldığı yer annelerin şefkat kucağıdır. Her aile çocuğunu iyiye ve güzele yönlendirmekle yükümlüdür. Bu görevde ihmalkârlık göstermenin cezasını bütün toplum çekmektedir. Çocukların duyguları ta küçük yaştan, hatta beşikten itibaren eğitime başlanmazsa, daha sonra onlarda görülecek münasebetsizliklerin, itaatsizliklerin ilk sorumluluğu ana-babalar olacaktır. O nedenle çocuklara öncelikle görev bilinci telkin edilip hayatlarının düzene girmesi sağlanmalıdır. Çünkü fikren ve ahlaken çöküşe neden olan şeylerin en önemlisi, en dikkat çeken intizamsız çalışmaktır (Arkadaş, 1910b). Gelecek neslin görev bilinci, intizam fikri ile yetişmesi için şimdiki neslin görev tutkunu olmasına çalışılmalıdır.

Çocuğun ilk ahlak eğitimini ailede alması, ailenin de gerek teorik ve gerekse pratik ahlak bakımından eğitilmesini önemli hale getirmektedir. Toplumdaki ahlaki çöküntüden ailenin de önemli ölçüde etkilendiği, çocuk dergilerinde sıklıkla ifade edilmiştir. Bu nedenle söz konusu dergilerdeki ahlaki bilgi ve yönlendirmeler sadece çocuklara yönelik değildir. Hedef kitle içinde çoğu kez aile kurumu ve aile bireyleri de bulunmaktadır. Dergilerde çocuklara yönelik ahlaki öğütlerde aile bireylerinin de dolaylı olarak eğitilmesi amaçlandığı gibi, doğrudan onlara yönelik öneri ve yönlendirmelere de yer verilmiştir.

Çocuğun ahlak eğitiminde okulun da çok önemli yeri olduğuna inanılmaktadır. Buna göre okul, ailenin başladığı terbiyeyi devam ettiren bir diğer şefkat kucağıdır. Öğretmen, anne baba tarafından çocuğun ruhuna nakşedilen izleri takiben yürümelidir. Ancak ailelerin çoğunda çocuğuna gerekli terbiyeyi verecek birikim mevcut değildir. Bu tür ailelerde yetişen çocuklar talihsizdir. Küçük yaşta, birçok şeyden habersiz olarak okula giden çocuk, o zamana kadar hayalinde tasavvur edemediği bir manzara ile karşılaşmaktadır. Ona her şey karma karışık, kendi alışkanlıklarına aykırı gelir ve bu yüzden bocalar durur. Bunun için öğretmen yalnız yapılmayanı yapmak değil, bazı kere, hatta çoğu zaman yapılanı değiştirmek mecburiyetinde kalmaktadır (Arkadaş, 1910b). Ahlaki erdemleri kalıcı olarak kazandırmanın önemli ilkelerinden biri, çocuğun ailede ve okulda öğrendikleri ya da gördükleri arasında çelişki yaşamamasıdır. Bu noktada ailelere önemli görevler düşmektedir. Çocuğu okula başlayan bir aile, kendi alışkanlıklarını değiştirmek zorundadır. Eve dönen çocuk, okulda gördüğü terbiyenin aksini görmemelidir. Okulda öğrendikleriyle çelişen tutumlarla aile ortamında karşılaşması çocuğu, okul ile aile değerleri arasında bocalattıracağından, böyle bir

çelişkili durum, yapıları yıkmaktan başka bir sonuç vermeyecektir. Eğitim sürecine aile olumlu katkıda bulunmalıdır. Bu katkı en azından okulun verdiği tahrip etmemek şeklinde olmalıdır. Aileden beklenen, okulun verdiği geliştirerek çocuğuna benimsetmesidir. Ancak bu bir donanım işidir. II. Meşrutiyet döneminde ailelerin önemli bir kısmının böyle bir donanıma sahip olmadıkları iddia edilmiştir.

Okul yaşantısının, çocuğun ailede başlayan ahlaki eğitimini kararlıkla sürdürmesi istenmiştir. Ancak çoğu ailelerde çocuğa gerekli ahlaki eğitim verilemediği gibi, tam aksine yanlış ahlaki tutum ve eğilimlerin kazandırılması gibi oldukça sorunlu bir yetiştirme söz konusudur. Bu durumda ailenin verdiği yanlış eğitimin telafisi de okula ve öğretmene düşmektedir. Ancak okulun çocuk üzerinde etkisinin, aile içinde yaşanan kötü örneklerle bozulmaması için çocuk eğitimi konusunda ailelerin de bilinçli hale getirilmesi gerekli görülmüştür. Yaşanan ahlaki çöküntünün nedenlerinden birisinin bu tür çelişkiler içinde çocuğun bocalaması olduğu belirtilmiştir. İkiyüzlü ve bencil bireylerin yetişmesine neden olabilecek bu tür çelişkili tutumlar bir yandan çocukların ahlaki duygularını bozmakta diğer yandan ülkeyi felakete sürüklemektedir. O nedenle çocukların ahlaki eğitimini hedefleyen içeriklerin seçiminde dergi yöneticileri, büyükleri de göz ardı etmemişlerdir.

Ahlaki erdemleri kazandırmanın bir diğer yolu da çocukların aklına ve duygularına yönelik öğütlerdir. Bu ahlaki öğütlerin tarihi örneklerle pekiştirilmesi, etkili ve kalıcı olmaları açısından önemli görülmüştür. Dergilerde çocuklara, iyi bir gelecek kurmaları için gerekli ahlaki erdemleri içeren öğütler sunulmuştur. Bunlar, ilim tahsil etmek, anne-babaya ve öğretmene itaat etmek, vatani yükseltmeye gayret etmek, dürüstlükten ayrılmamak gibi milli değerlere ilişkin ahlaki öğütlerdir (Azmi Muhittin, 1914). Örneğin “Takvim-i İbret” isimli yazıda, dürüstlük insanı yüceltici değer olarak tanıtılmıştır. Hile ve entrika ile uğraşanların da sonunda mutlaka cezalarını çecekleri belirtilmiştir. Çünkü ödül de ceza da hak edene ulaşacaktır (Nasih, 1913c). İnsan tabiatının iyiye de kötüye de eğilimli olduğu, insanın eylemlerinin karşılığını göreceği, o nedenle iyi karşılık bulmak için iyi şeyler yapmak gerektiği (Nasih, 1913d) anlatılmıştır.

Güzel ahlak edinmenin önemli bir yolu güzel ahlaklı bir çevredir. Kötü kimselerle arkadaş olanlar yanlışlara ve felakete sürüklenmekten kurtulamazlar. Biri kurnazlığıyla diğeri yırtıcılığıyla tanınan tilki ile şahin arasında geçen olay buna

örnektir. Hikâyeye göre tilkiyle şahin arkadaş olurlar. Bir gün acıkan şahin tilkinin yavrusunu yer. Bunu gören tilki de şahinin yavrularını yer. Böylece arkadaşlıkları çabuk ve acı bir şekilde sona erer. Hikâyeden, iyi tanımadığı kişilerle kolayca arkadaşlık kuranların sonunda zarar göreceği şeklinde bir sonuç çıkarılmıştır. Onun için arkadaş olunacak kişinin bir müddet denenmesi, iyi ve kötü yönlerinin tam olarak öğrenilmesi, iyi insanlarla dost olup kötülerden uzaklaşılması gerektiği üzerinde önemle durulmuştur (K.R., 1913). Bir başka hikâyede de bir çiftçinin, ekinlerini yiyip bitiren kargalarla mücadelesi anlatılmaktadır. Çiftçi kargaların zararından kurtulmak için onlara bir tuzak kurar. O gün kargaların arasına katılan bir saka kuşu, kargalar için kurulan tuzağa yakalanır. Tuzağın başına gelen çiftçiye yalvarıp bağışlanmasını dileyen saka kuşuna çiftçinin verdiği cevap “*Senin günahın bu yaramazlarla arkadaşlık etmendir*” şeklindedir. Hikâyeden “*Hırsızlarla, fenalarla arkadaşlık edenler fenalar gibi muamele görürler*” (A.Rıza, 1913:4) şeklinde çocuklar için öğüt verici bir sonuç çıkarılmıştır. Benzer bir hikâyede de arkadaş seçimi konusunda, yaramazlarla arkadaşlık eden çocuğun, bir gün onlardan dayak yediğinde, arkadaş seçiminin önemini kavraması anlatılmıştır. Hikâyeden; ahlaki bakımdan iyi tanınmayan kimselerle arkadaşlıktan kaçınılması gerektiği sonucu çıkarılmıştır (M.Kamuran, 1914).

Özetle, çocuk dergilerinde güzel ahlakın güzel bir çevre gerektirdiği anlatılmak istenmektedir. Bu çevreyi aile ve okul kurumlarının sağlaması beklenmektedir. Yine dergilerde çocuğun arkadaş çevresini seçerken ne tür ölçütlere uyması gerektiğine ilişkin teorik bilgilere bazen doğrudan bazen de hikaye ve masallar yoluyla yer verilmiştir.

Adap Kuralları

Dergilerde ahlaki öğütler türünden adap kurallarına da sıklıkla yer verilmiştir. Bunlar arasında toplum içinde konuşmaktan, yürümeye, oturup kalkmaya ve yemek yemeye varıncaya kadar çeşitli görgü kuralları vardır. Dergilerde her fırsatta görgü kurallarının önemi anlatılmıştır. Örneğin “Adab-ı Muaşeret Dersleri” isimli yazıda şu hususlar üzerinde durulur: İnsani özellikler, davranış biçimleriyle belli olur. Bir toplumda yürümesini, oturmasını, konuşmasını bilmeyenler mahcubiyetler yaşarlar. Öyle hareketler vardır ki, insana önemsiz gibi görüldüğü halde ayıp veya görgüsüzlük

kabul edilirler. Bu gibi sakıncalardan korunmak için adap kurallarının çok iyi bilinmesi gereklidir (Çocuk Duygusu, 1913a).

Bir başka örnek “*Yemek Sofrasında*” isimli yazıdır. Burada Baha Tevfik yerde oturarak yemek yemenin sağlık açısından zararlarını sıralamış ve masada yemek yemenin hem sağlık hem de adap açısından önemini vurgulamıştır. Masada yemek yemenin adabı ve masada tabak ve kaşıkların dizilimine kadar ayrıntılı sunduğu açıklamada batılı yaşam biçiminin sofraya ve yemek adabını öğretme arzusu açıkça görülmektedir. “*Bıçak daima sağ elde, çatal sol elde olur. Yemek ekseriye sağ el ile kesilip sol el ile yenir. Kaşık çorbadan başka bir yerde kullanılmaz*” (Baha Tevfik, 1913:1) ifadesinden, sadece geleneksel sofraya adabının masa adabına dönüştürülmesiyle yetinilmediği, yemek adabının da batılı tarza uygun olarak değiştirilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Önerilen bu sofraya ve yemek adabında batılılaşma etkisi açıkça görülmektedir. Burada verilmek istenen şey, gelenekten gelen anlayışın terk edilmesi ve yerine batılı tarz ve anlayışın yerleştirilmesidir.

Dergilerde bazı nezaket ve zarafet kurallarına yer verilmiştir. Zarafet ve kibarlığın bir maliyeti olduğu, bunun için varlıklı olmak gerektiği savunulmuştur. Bununla birlikte az parayla da zarafetin mümkün olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca çok parası olduğu halde bilgi ve görgü eksikliğinden kibar olamayanların da az olmadığı ifade edilmiştir. Örneğin “*İstanbul’da ne beyler, ne paşa çocukları görürsünüz ki, kıyafetleri pek fenadır. Birçok para sarf ettikleri halde kendilerini güzelleştirmek şöyle dursun bilakis maskara haline koyarlar*” (Çocuk Duygusu, 1913b:3) denilmiştir. O nedenle varlıklı ve konu hakkında bilgi sahibi olmak gerektiği savunulmuş, konuya ilişkin, elbisenin renginden giyim tarzına kadar örnekler sunulmuştur.

Dergilerde yer verilen çeşitli adap kuralları arasında arkadaşlara, büyüklere karşı edep ve nezaket kurallarının ihmal edilmemesi uyarıları önemli yer tutmaktadır. Buna göre “*Nezaket öyle bir akçedir ki, alandan ziyade vereni zengin eder.*” (Nasih, 1913e:305). Muhatap kim olursa olsun küçümsenmemeli, nezaketten asla ayrılmamalıdır. Ahlaki açıdan özü sözüne uymayan, söylediği ile yaptığı arasında çelişkiler bulunan insanların olumsuz tutumlarına dikkat çekilmektedir. Bu tip insanlar başkasında gördükleri hataları eleştirirken kendileri daha kötüsünü yaparlar. Oysa ölçü “*Başkasında kerih ve çirkin gördüğün şeyden kendi nefsin için bir hisse-i edep*

çıkarmandır.” (Nasih, 1913f:240). Her duyulan sözü başkalarına nakletmenin kötü bir davranış olduğu, bunun yalana ve yalancılığa kaynaklık ettiği belirtilmiştir.

Övülen Ahlaki Erdemler

Yetiştirilmesi hedeflenen insan tipinin özellikleri ve onun sahip olması istenen erdemler de çocuk dergilerinde ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Çocuklara içten gelen bir arzuyla benimsetilmesi hedeflenen erdemler hikaye, masal ve şiirler yoluyla övülmüştür. Ahlaki amaç güden hikaye ve masallar arasında tercümelere de sıklıkla yer verilmiştir. Dergilerde önemle vurgulanan erdemlerden bir kısmı şunlardır:

a) *Çalışkanlık ve Sebat*: Dergilerde başarıya ulaşmanın en önemli yolunun yetenekler doğrultusunda istek ve arzu ile çok çalışmak ve çalışmada sebat göstermek olduğu düşüncesi sıklıkla işlenmiştir. Buna göre insan başladığı bir işten çabuk bıkmamalıdır. Sebatlı insanlar dünyada daima mutlu olurlar ve herkese faydaları dokunur. İşlerde sabır ve sebat, vücut ile baş gibidir. Bir cisimden baş gittiğinde nasıl ki kalan kısmın hiçbir önemi olmazsa, teşebbüs ettiği işlerde sebat etmeyenlerin de girişimler böyle hükümsüz kalır (Çocuk Duygusu, 1913c). Sebat gibi güzel sıfatlardan biri de doğruluktur. İnsan büyük felaketlere uğramış olsa da, büyük zulümler görse de çalışması ve gayreti sayesinde yine yükselebilir.

b) *Tedbir ve Cesaret*: Güzel ahlakın niteliklerinden birisi de tedbirli olmak ve iyice düşünerek bir işe girişmektir. Tedbirleri alınarak girişilen bir işte başarısızlık söz konusu olmaz. Ayrıntılı düşünüp tedbirli davrananlar asla zarar görmezler. “*Bülbülün çektiği dilinin belasıdır*” atasözü bunun kanıtı olarak sunulmuştur. Buna göre insan söyleyeceği bir sözü düşünmeden söylerse fayda yerine zarar görür. Ayrıca tedbirden hiç bir zaman uzak durulmamalıdır. “*Tedbirsizlik yüzünden Osmanlılar kadar zahmet ve mazarrat çeken hiçbir millet yoktur. Osmanlılar tedbirden ziyade kılıca müracaat ettiğindendir ki, felaketten felakete uğramaktadırlar*” (Nasih, 1913b:129). Osmanlı, güçlü olduğu yıllarda tedbirsizliğinin doğurduğu sakıncaları gücü sayesinde giderebiliyordu. Ancak eski gücünü kaybedince tedbirsizlikler yüzünden çok sıkıntılar çekilmiştir.

Güzel ahlaklı olmak aynı zamanda çalışkan ve cesur olmak demektir. İnsan çalışkan olur fakat cesaretli olmazsa çalışmalarından gereği gibi yararlanamaz. Çalışkan bir insanın, önüne çıkan engelleri aşabilmek için önemli bir silaha ihtiyacı vardır ki,

güçlülere karşı korunma aracı olacak bu önemli silah “cesaret”tir (Ahmet Enisi, 1913). İnsan bu silaha sahip olmadıkça hiçbir iş göremez. Çünkü hayat sürekli bir mücadeleden ibaret olduğundan her adımda engellerle karşılaşılır. Çalışmakla beraber bu silahı da yanında bulunduranlar hem kendilerini korumada, işlerini kolaylaştırmada başarılı olurlar hem de ülke ve milletlerine faydalı olma imkânı bulurlar. Zira “*Büyük kahramanlar, büyük cesaretlerin adamlarıdır. Asaletli ruha sahip olan insanlar cesurdurlar*” (Ahmet Enisi, 1913). Cesaret vatan savunması için gerekli bir erdemdir. Bu erdemden yoksun toplumlar varlıklarını sürdürmezler. O nedenle toplumun geleceği açısından ahlak eğitimi aynı zamanda çocuklara cesaret de kazandırmalıdır. Bu yönüyle cesaretli olmak ahlaki bir erdemdir.

c) *Tevazu*: Ahlak eğitimi bir anlamda ruh eğitimidir. Öze yansımayan, içtenlikle yapılmayan hiçbir şey ahlaki açıdan değer taşımamaktadır. O nedenle ahlak eğitimi, kazandırılmak istenen erdemlerin öze, ruha yansıtılması ile gerçekleşir. Ruhun terbiyesinde de ameli tecrübeler yapılarak yavaş yavaş başarılı olunabilecektir ki, bunun ilk adımı tevazudur (Ahmet Hamdi, 1913). Bir iyilik yapan kimse bundan kendine gurur vesilesi çıkarmamalı, erdemli bir davranış karşılık beklenmeden sergilenmelidir.

d) *Yardımselik ve Kanaatkârlık*: Ahlaki öğütler içeren hikâyeler arasında yardımlaşma konusunu işleyen, fedakârlık örnekleri sunarak çocuklara yardımlaşma duygusu kazandırmayı amaçlayanlara da sıklıkla rastlanmaktadır. Bu dönemde savaşlar nedeniyle toplumda yetim, kimsesiz ve fakirler oldukça fazladır. Dolayısıyla ekonomik sıkıntılardan çocuklar da önemli ölçüde etkilenmektedirler. Bu sorunların etkisinin azaltılmasında, geçici de olsa yardımlaşma önemli bir araçtır. Bu yardımlaşma duygularının kazandırılması hem mevcut bir sorunun aşılmasına katkı sunacak hem de çocuklara bu güzel özelliği kalıcı olarak kazandıracaktır. O nedenle yardımselik hikayeleri çocuk dergilerinde sıklıkla yer bulmuştur. Örneğin, çocuklar arasında yardımlaşmaya ilişkin bir hikayede, Cemil adında akıllı ve yardımselik bir çocuğun, fakir olan sınıf arkadaşına yardım etme adına ortaya koyduğu çabalarıyla bir ailenin maddi sıkıntılardan kurtulmasına vesile olması anlatılmıştır (Çocuk Bahçesi,1914). Hikayenin kahramanı olan Cemil, örnek bir çocuk olarak okuyuculara sunulmuş, bu yolla çocuklarda yardımlaşma duygusunun geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bir başka hikayede muhtaç olan kim olursa olsun yardımcı olunmasının gerekliliği işlenmiş sadaka vermenin hazzı çocuğun ifadesiyle “*Paramın, bir fakirin tasında olmasından*

aldığım lezzet, o para ile şeker alıp yemekten daha büyüktür” (Küçükler Gazetesi, 1918) şeklinde sunulmuştur. Aynı konuda geçmişten, atalardan cömertlik örneklerine ilişkin hikâyelere yer verilerek cömertler övülmüş ve bu şahsiyetler çocuklara örnek kişilikler olarak sunulmuştur (Çocuk Duygusu, 1913d).

Yardımseverliğin yanında kanaatkâr olmak da ahlaki bir erdem olarak övülmüştür. Almancadan tercüme edilmiş ilginç bir hikayeye göre, kıtlık zamanı ekmek dağıtan bir zenginin önünde çocuklar ekmeğin büyüğünü kapmak için boğuşurlar. Kız çocuğu en sona kalır ve en küçük ekmele yetinir. Oysa küçük ekmeğin içinde gümüş paralar vardır. Onlar kanaatkâr olan için ödül olarak konulmuştur. Hikâyenin sonunda “*Tamahkâr adam her vakit zarar eder, kanaat et çocuğum*” (A.Zihni Kürkçü, 1913:4-5) şeklinde bir de öğüt verilmiştir.

e) *Dürüstlük*: Çocuk dergilerinde, dürüstlüğe ilişkin ahlaki öğütler içeren çeşitli hikâyelere yer verilmiştir. Örneğin bir hikayede emanete ihanet konusu işlenmiştir. Kendisine emanet edilen bir zarfta, başarısız olan notunu başarılı olarak değiştiren bir öğrencinin yaptığı sahtecilik kısa sürede ortaya çıkmış, arkadaşları arasında da itibarını kaybetmiştir (Süleyman Şemsettin, 1913). Hikayede verilmek istenen dersler, kazanmak için çok çalışmanın gerekli olduğu, her zaman dürüst ve güvenilir olmanın gerekliliği ve yapılan hile ve suiistimalin kısa sürede ortaya çıkacağıın bilinmesidir.

Bir başka hikayede kişinin kendi aleyhinde olsa bile dürüstlükten ayrılmaması gerektiği, okul yaşantısından bir örnekle sunulmuştur. Hikayede, sınava yeterince hazırlanmamış bir öğrencinin, sınıfta kalma pahasına arkadaşının sınavda yardım teklifini geri çevirmesi anlatılmıştır. Çocuk, arkadaşının teklifini onursuzluk, hırsızlık, yalancılık olarak görmüştür. Sınava yeterince hazırlanmayışının cezasını bir yıl kaybetmek, arkadaşlarından geride kalmak şeklinde ödemiştir (Ruhi Neşet, 1913). Hikayeden çocukların çıkarması istenen ders, kendi aleyhine görünse de esas kazancın dürüst davranmak olduğudur.

f) *Ümit*: Güzel ahlaka ilişkin önerilerden birisi de ümitvar olmaktır. Ümit yaratıcının bir armağanı olarak tanıtılmış, daima iyilikler göstermesi, insanların ruhunu yüceltmesi yönleriyle her insanın ihtiyaç duyacağı bir duygu olarak nitelendirilmiştir. Buna göre insanları çalışkan yapan ümittir (Ciddi Karagöz, 1913). Ümit, akıl ve hikmetin üstünde bir güce sahiptir, bütün duygulardan üstündür. Tarih, insanın ümitle neler yaptığını, dirilen ve yükselme becerisi gösteren milletlerin bunu ümit sayesinde

başarıklarını göstermektedir. Yaşama hakkını kaybeden milletler ümitlerini kaybedenlerdir. Ümitle ham hayali birbirinden ayırmanın gerekliliğine de özellikle vurgu yapılmıştır. Çünkü ümit gelecektir, hayal ise hiçbir vakit çıkmaz bir rüyadır (Özdemir, 1914b).

Kaçınılması Gereken Tutum ve Davranışlar

Dergilerde devrin insanını olumsuz etkilediği düşünülen bazı yanlış tutum ve tavırlardan sakındırmak için de özel bir çabanın sergilendiği görülmektedir. Kaçınılması istenen tutum ve davranışlar ayrıntılı olarak işlenmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir:

a) *Yalan ve Hırsızlık*: Kötü davranışların başında yalan ve hırsızlık sayılmıştır. Hırsızlık kötü, hırsız da onursuz kişi olarak tanıtılmıştır. O kötü eylemin mutlaka kısa sürede ortaya çıkacağı, eylemi gerçekleştirenin de onurunun kırılacağı belirtilmiştir. Hırsızlığın onursuzluk olduğu tezinin işlendiği bazı hikayelerde pedagojik açıdan tartışılabilir yöntem ve uygulamalar yer aldığına tanık olunmaktadır. Örneğin sınıfta meydana gelen bir hırsızlık olayının aydınlatılma yönteminin konu edildiği “*Bir Siyah Tavuğun Esrarı*” (Özdemir, 1914b) adlı hikâyede, bu eylemi yapan çocuğun tespit ve teşhir edilmesi, çocuk psikolojisi üzerindeki olumsuz etkisi açısından değerlendirilmeye değerdir. Dergilerde pedagojik açıdan benzer olumsuz uygulama örnekleri benimsenerek sunulmuştur.

b) *Tembellik*: Kendi alın teri ve emeğiyle geçinmemek de bir ahlak sorunudur. Çalışmayan, tembel insanlar, dilenerek, çalarak veya daha başka ahlaksız yöntemlere başvurarak başkalarının emeğinden geçinmeye yönelmektedirler. Onların bu yaptıkları kendilerine daha büyük zararlar vermektedir. Buna ilişkin bir hikâyede, çalışmayıp başkalarının emeğiyle geçinmeyi adet edinenlerin hiçbir zaman sıkıntılardan kurtulamadıkları fikri işlenmiş; sıkıntısız, dertsiz bir hayat için çok çalışmak gerektiği vurgulanmıştır (M.Celalettin, 1913). Bir başka hikâyede de tembelliğin insanı dilencilikğe sürüklediği tezi işlenmiştir. Hikâyeden; “Tembellik, miskinlik insanı pis yaşatır, yalancı yapar, hayâsız kılar, önüne gelene el açtırır” şeklinde sonuçlar çıkarılmıştır. Tembel insanın “*ölü insan*” olarak nitelendirildiği hikâyede, tembelliğin okul sıralarında, okula devamsızlık ve derslere ilgisizlik şeklinde başladığına dikkat çekilmiştir (Ahmet Rasim, 1913).

c) *İftira*: Yine kötü huylardan iftiranın, büyük felaketlerin kaynağı olduğu belirtilmektedir. Özellikle iftira ve yalanlarla, haksızlıklarla aydınların susturulması sonucu toplumun uğradığı zararlara işaret edilmiştir. Bireysel yönü yanında toplumsal açıdan da büyük felaketlere neden olan yalan ve iftira alışkanlığı, küçük yaşlarda başlayıp hayat boyu devam eden kötü bir alışkanlık olarak tanıtılmıştır. İftira yoluyla serbest, hür bir milletin istibdad ve zulme uğrayacağı ve bunun sonucu olarak o memleketin yıkılmaya, mahvolmaya yüz tutacağı belirtilmiştir (Eşref Nesib, 1914) .

d) *Hırs ve Tamah*: Yine olumsuz ahlaki tutumlardan hırs ve tamah konularında da sakındırıcı uyarılar önemli ahlaki öneriler olarak dergilerde yer almıştır. Tamah, bir şeyi şiddetle talep ve ümit etmek şeklinde tanımlanmış, hırs da arzuların ifratı olarak nitelendirilmiştir. Hırsın, ilim ve iyilikte ortaya çıkması makbul ve övgüye değer, nefsin hayvani zevklerini tatmin için olması ise kötü ve zararlı olarak nitelendirilmiştir. Hırs ve tamahın aşırısının doğurduğu tehlikeye dikkat çekilmiş, bunun insanda şuur hakimiyetine engel olduğu uyarısı yapılmıştır. Denizdeki balıkların ağa, gökteki kuşların tuzağa düşmesi hep bu hırs ve tamah belası yüzünden olduğu ileri sürülmüştür (Rıfat, 1910).

e) *Kıskançlık ve Kibir*: Sakındırılmak istenen kötü huylardan birisi de hasettir. Başkalarında görülen fazla bir şeye haset etmek ahlaksızlık olarak nitelendirilmiştir. İlim ve fazilette üstün olan insanlardaki o nitelikler gıpta edilmeye değerdir. Gıpta ilim ve fazileti elde etmede, kişiyi daha çok çalışmaya sevk edeceğinden övgüye değer bulunmuş, kıskançlık ise şiddetle yerilmiştir (Nasih, 1913a). Kibir de kıskançlık gibi insana yakışmayan kötü huylardandır. “*Ateş Böceği*” şiirinde kendini beğenen ve her şeyi aydınlatan en üstün böcek olduğunu düşünüp kibirlenen bir ateş böceğinin akıbeti anlatılmaktadır. O, kibri yüzünden gece vakti bir kuşa yem olmuştur (İsmail Hakkı, 1913).

Dergilerde kıskançlık yerilmekte ve kıskanma yerine “*gıpta etmek*” önerilmektedir. Mutlu olmanın yolu kıskançlık değil gıptadır. Kıskançlık geçimsizliklere neden olduğu gibi gıpta da iyi geçinmeye vesiledir. Ayrıca “*moda*” gibi şeylere heves edilmemesi tavsiye edilmektedir. Bu tür heveslere kapılanların, fikrinde daima şık elbiselerle parlak boyun bağları yaşadığı için tahsil hayatının zevkine ulaşamayacakları belirtilmiştir. Elbise vb. şeyler ilme göre önemsizdirler, eskir ve

atılırlar. Oysa ilim ve fen ilelebet varlığını sürdüren süs ve ziynettir. Elbisenin kusurları bilgiyle örtülebilir ama bilgi kusurlarını hiçbir elbise örtemez (M.Raik, 1914).

Sonuç ve Değerlendirme

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı toplumunun içine düştüğü buhranın temelinde ahlaki değerlerin aşınmasının bulunduğu devrin aydınının genel kanısıdır. O nedenle değerlerin temelini oluşturduğu düşünülen ahlaki değerlerden başlayarak, eksikliği duyulan tüm değerlerin yeni kuşaklara aktarılması çok önemli bir eğitimsel hedef olmuştur. Bu durum dönemin çocuk dergilerinde ahlaki değerler konusu üzerinde önemle durulmasının temel nedenidir.

Dergilerde dinsel figürler daha ziyade sosyal ve ahlaki içeriklerin meşrulaştırılması amacıyla kullanılmıştır. Özellikle yıprandığı düşünülen ahlaki değerlerin, dayandırıldıkları dinsel temele bir de millî bir temel eklenmesi gerekli görülmüştür. Ahlaki değerlerin kazandırılması konusunda sunulan öğüt ve hikayelerde dini ve millî değerlerle birlikte evrensel değerlere de atıflarda bulunulmuş, pek çok ahlaki erdemden bahseden yazı ve hikayelere yer verilmiştir. Bunlar, vatan savunmasına, millî birlik ve beraberliğe, bireyler arasında iyi geçim sağlamaya yardımcı olabilecek ahlaki erdemlerdir. Sözü edilen erdemlerin çocuklara kazandırılması konusunda hikaye ve masalarda örnek kahramanlar kullanılmıştır. Bu örnek masal kahramanlarından iyi olanları çocuklar için iyi birer model teşkil etmekte olduğu gibi kötü kahramanlar da kötü ve kaçınılması gereken model hakkında çocuğu fikir sahibi yapmaktadır. Çocuk neyin iyi neyin de kötü olduğunu bir de bu kahramanların eylemlerinden etkilenerek öğrenmektedir.

Toplum tarafından uygun görülmeyen, birey ve topluma zarar verebilecek, ahlaki açıdan olumsuz kabul edilen eylem ve tutumların çocuklara hikaye ve masallar yoluyla kazandırılması hedefi, ahlak eğitiminde önemli bir açılamdır. Bu yöntemde, olayların akışı içerisinde olumlu ve olumsuz eylem ve tutumlar çocuğa somut örnekler üzerinden kalıcı olarak öğretilmektedir. Bu yöntem, günümüz ahlak eğitimi için de geçerlidir.

Çocuğun ilk ahlak eğitimini ailede alması, gerek teorik ve gerekse pratik ahlak bakımından ailenin de eğitilmesini önemli hale getirmiştir. Toplumdaki ahlaki çöküntüden aile kurumu da önemli ölçüde payını aldığından, söz konusu dergilerdeki

ahlaki bilgi ve yönlendirmelerde hedef kitle arasında çocukların yanı sıra aileler de düşünülmüş, dolaylı olarak aile bireylerinin eğitilmesi de hedeflenmiştir.

Uyulması gereken kurallar, edinilmesi gereken alışkanlıklar ve kaçınılması gereken davranışların neler olduğunun çocuğa teker teker sayılarak öğretilmesi önemli bir ahlak eğitimi eylemi olarak görülmüş, özendirilen erdemler çeşitli hikaye, masal ve şiirler yoluyla övülmüş ve bu erdemlerin çocuklara içten gelen bir arzuyla benimsetilmesi hedeflenmiştir. Aynı şekilde kaçınılması gereken olumsuz özellikler de hikâye, masal ve şiirler yoluyla yerilmiştir.

Dergilerde çocukların ahlaki eğitiminin öneminin yanında, bunun yöntemine ilişkin de çeşitli öneriler sunulmuştur. Çocuğun ahlaki eğitiminin küçük yaşlardan itibaren başlatılması, tedrici şekilde ve azimle sürdürülmesi önemsenmiştir. Ahlaki eğitim, iyiye özendirerek yönlendirme ve kötü olandan sakındırma şeklinde kendini göstermektedir. Sosyal düzenin devamını sağlamada itaat kültürü son derece önemli görülmüş, yasal otoriteye boyun eğmek önemsenmiştir. Bunun ailede ana-babaya itaat ve aile kurallarına uyum ile başlayıp, okulda öğretmene ve okulun kurallarına saygı ile geliştirilmesi, toplumsal hayatta yasa ve otoriteye itaat ve toplumsal yapıyla bütünleşme ile sonuçlanması hedeflenmiştir.

II. Meşrutiyet dönemi çocuk dergilerinde yer alan ahlak anlayışı, günümüz açısından nasıl değerlendirilebilir? Bu anlayışın günümüzde geçerliliği var mıdır? Bu soruların cevabı, geçmişte yaşanan sorunlar ve çözümlerden günümüze ışık tutacaktır.

Dergilerde ahlak ile bilgi arasındaki ilişkiye dikkat çekilerek, pratik ahlakın bilgiye dayalı bir temelinin olduğu vurgulanmıştır. Teorisiz pratiğin yanlışlıklara, pratiksiz teorinin de tutarsız kişiliklerin oluşumuna kaynaklık ettiği örneklerle anlatılmıştır. Bilgi ve ahlak koşutluğundan hareketle bir taraftan iyi ve kötü eylemlerin teorik boyutuyla çocuklara öğretilmesi önemsenirken, öte taraftan bunun tek başına yeterli olmayacağına, öğrenilen bilginin pratiğe dökülmesinin ahlak eğitiminde önemli olduğuna dikkat çekilmektedir. Yani ahlak eğitiminde kuram ve uygulamanın birbirini destekleyecek bir bütünlük içinde verilmesinin daha iyi sonuçlar doğuracağı hususu, günümüz ahlak eğitiminde de dikkat edilmesi gereken bir durum olarak görünmektedir.

Günümüz ahlak eğitimi için söz konusu çocuk dergilerinden çıkarılabilecek bir başka önemli sonuç da şu olabilir: Çocuğun ahlaki gelişimine katkı sağlayacak, sağlıklı ve dayanıklı bir kişilik kazanmasına ortam oluşturacak iyi bir ahlaki çevre son derece

önemlidir ve bu önemsizdir. Çocuğun eğitiminden sorumlu olan kişi ve kurumlar, ona böyle bir çevre oluşturmakla görevlidirler.

O gün sözü edilen değerler aşınmasının, toplumsal buhranın başlıca nedeni olduğu tespiti, bugün dahi geçerlidir. Konuya ilişkin değerlerin yeniden inşası ve gençliğe kazandırılması, bunun eğitimi şüphesiz önemli bir çıkış yoludur. Ne var ki günümüze kadar gelen çizgide bu ısrar sürdürülememiş, üstelik değer anlayışındaki değişimlerle kesintiye uğramıştır. Bu bağlamda batılı-doğulu değer manzumesindeki çelişki sağlıklı bir zemin oluşturulmasını engeller ve tüm çabaların verimsiz düşmesine sebep olur.

Değerler anlayışını ve buna dayalı eğitimimizi tüm bunlar açısından yeniden düşünmek durumundayız.

KAYNAKÇA

- A. Rıza, (1913), “*Fenalarla Arkadaşlık Etmeyin*”, **Çocuk Yurdu**, 20 Haziran 1329 (3 Temmuz 1913), S.7 s.4.
- A. Zihni Kürkçü, (1913), “*Küçük Kanaatkâr Kız*”, **Çocuk Dünyası**, 1 Ağustos 1329 (14 Ağustos 1913), S.21, s.4–5.
- Ahmet Enisi, (1913), “*Cesur Olalım*”, **Çocuk Duygusu**, 22 Ağustos 1329 (4 Eylül 1913), S.12, s.6.
- Ahmet Hamdi, (1913), “*Terbiye-i Ruhiye*”, **Çocuk Duygusu**, 25 Temmuz 1329 (7 Ağustos 1913), S.8, s.3.
- Ahmet Rasim, (1913), “*Canlı Ölü*”, **Çocuk Duygusu**, 7 Teşrinisani 1329 (20 Kasım 1913), S.23, s.3.
- Ahmet Şemi, (1910), “*Makale-i Ahlakiye*”, **Arkadaş**, 20 Şubat 1325 (5 Mart 1910), S.4, s.97.
- Akyüz, Yahya. (2006), **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara. 2006, s.267.
- Ali Kami, “*Anasırı Muhtelif Arasında Muhadenet Esası*”, **Resimli Mektep Âlemi**, 1 Teşrinievvel 1329 (14 Ekim 1913), S.6, s.81.
- Arkadaş, (1910a), “*Muhasebe*”, **Arkadaş**, 20 Kânunusani 1325 (2 Şubat 1910), S.2, s.33.
- Arkadaş, (1910b), “*Aile ve Mektep*”, **Arkadaş**, 5 Şubat 1325 (18 Şubat 1910), S.3, s.65.
- Azmi Muhittin, (1914), “*Son Dersimi Takrir Ederken*”, **Mektepli**, 13 Mayıs 1330 (26 Mayıs 1914), S.35, s.659.
- Baha Tevfik, (1913), “*Yemek Sofrasında*”, **Çocuk Duygusu**, 14 Teşrinisani 1329 (27 Kasım 1913), S.24, s.1.
- Ciddi Karagöz (1913), “*Ümit*”, **Ciddi Karagöz**, 21 Mart 1329 (3 Nisan 1913), S.3, s.19.

- Çocuk Bahçesi, (1914), “*Hızır Baba Hikâyeleri*”, **Çocuk Bahçesi**, 20 Şubat 1329 (5 Mart 1914), S.1, s.2.
- Çocuk Duygusu, (1913a), “*Adabı Muaşeret Dersleri*”, **Çocuk Duygusu**, 12 Kânunuevvel 1329 (25 Aralık 1913), S.28, s.3.
- Çocuk Duygusu, (1913b), “*Çocuklara Zarafet Dersleri*”, **Çocuk Duygusu**, 20 Haziran 1329 (3 Temmuz 1913), S.3, s.3.
- Çocuk Duygusu, (1913c), “*İstikamet-Sebat*”, **Çocuk Duygusu**, 10 Temmuz 1330 (23 Temmuz 1914), S.58, s.2.
- Çocuk Duygusu, (1913d), “*Eslâfta Cömertlik*”, **Çocuk Duygusu**, 25 Temmuz 1329 (7 Ağustos 1913), S.8, s.6.
- Çocuk Duygusu, (1913e), **Çocuk Duygusu**, 1 Ağustos 1329 (14 Ağustos 1913), S.9, s.2.
- Eşref Nesib, (1914), “*İftira-Bühtan*”, **Çocuk Duygusu**, 1 Temmuz 1330 (14 Temmuz 1914), S.57, s.1.
- Gurbetoğlu, Ali. (2007), **II. Meşrutiyet Döneminde Yayımlanan Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi**, Ankara. 2007, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
- İsmail Hakkı, (1913), “*Ateş Böceği*”, **Çocuk Dünyası**, 8 Ağustos 1329 (21 Ağustos 1913), S.22, s.6.
- R.M.A. (Resimli Mektep Âlemi), (1909), “*Ahlak ve Adet*”, **Resimli Mektep Âlemi**, 1 Teşrinisani 1329 (14 Kasım 1909), S.8, s.119.
- K.R.(1913), “*Tilki ile Şahin*”, **Çocuk Yurdu**, 30 Mayıs 1329 (12 Haziran 1913), S.4, s.4.
- Küçükler Gazetesi (1918), “*Kim Haklı İmiş*”, **Küçükler Gazetesi**, 23 Mayıs 1918, S.3, s.11.
- M.K.O.(Musavver Küçük Osmanlı), (1909), “*Ahlak*”, **Musavver Küçük Osmanlı**, 30 Teşrinisani 1325 (13 Aralık 1909), S.1, s.1-2.
- M. Celalettin, (1913), “*Tilki ile Kocakarı*”, **Çocuk Yurdu**, 20 Haziran 1329 (3 Temmuz 1913), S.7, s.5.
- M. Raik, (1914), “*Kalbî Sözler*”, **Çocuk Duygusu**, 22 Mayıs 1330 (4 Haziran 1914), S.51, s.2.
- Muzaffer Kamuran, (1914), “*Mahalle Kavgaları*”, **Çocuk Duygusu**, 28 Haziran 1330 (11 Temmuz 1914), S.56, s.6.
- Nasih, (1913a), “*Takvim-i İbret*”, **Mektepli**, 25 Temmuz 1329 (7 Ağustos 1913), S.9, s.144.
- , (1913b), “*Takvim-i İbret*”, **Mektepli**, 10 Temmuz 1329 (23 Temmuz 1913), S.8, s.129.
- , (1913c), “*Takvim-i İbret*”, **Mektepli**, 21 Ağustos 1329 (3 Eylül 1913), S.11, s.178.
- , (1913d), “*Takvim-i İbret*”, **Mektepli**, 4 Eylül 1329 (17 Eylül 1913), S.12, s.197.
- , (1913e), “*Takvim-i İbret*”, **Mektepli**, 24 Teşrinievvel 1329 (6 Kasım 1913), S.19, s.305.
- , (1913f), “*Takvim-i İbret*”, **Mektepli**, 26 Eylül 1329 (9 Ekim 1913), S.15, s.240.

- Özdemir, (1914a), “*Ahlakın Kıymeti*”, **Çocuk Bahçesi**, 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914), S.13, s.187.
- Özdemir, (1914b), “*Ümit Ne Demektir?*”, **Çocuk Bahçesi**, 24 Nisan 1330 (7 Mayıs 1914), S.10, s.145.
- Rıfat, (1910), “*Ahlak Dersleri*”, **Musavver Şebab**, 14 Kânunusani 1325 (27 Ocak 1910), S.2, s.5–6.
- Ruhi Neşet, (1913), “*Fikrinin Defterinden*”, **Çocuk Dünyası**, 17 Teşrinievvel 1329 (30 Ekim 1913), S.32, s.5.
- Süleyman Şemsettin, (1913), “*Haset ve Netaici*”, **Mektepli**, 3 Teşrinievvel 1329 (16 Ekim 1913), S.16, s.262.